

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 94 (1: 329.17 (438:470:477))

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2022-39-74-80>

Євген Сінкевич

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

доктор історичних наук, професор

e-mail: e.sinkevych@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5729-1644>

Архівні джерела про підтримку Січневого повстання 1863 -1864 рр. мешканцями Херсонської губернії Російської імперії та наслідки цих подій для визвольного руху

Анотація. Метою статті є розглянути вплив Січневого повстання 1863-1864 рр. на етнічних польських теренах на пожвавлення революційного і національно-визвольного руху на Херсонщині. **Методологія дослідження** ґрунтується на засадах об'єктивності, історизму, системності, аналітичної та синтетичної критики джерел. Метод історичної реконструкції посприяв складенню із розрізнених фактів цілісного уявлення про історію визвольних змагань українського і польського народів проти царизму. **Наукова новизна** полягає у спробі систематизувати наші знання про ситуацію на Херсонщині під час і після придушення Січневого повстання 1863-1864 рр. **Основні положення статті.** З перших днів свого існування Херсон, Миколаїв, Очаків, Одеса завдячуючи переселенській політиці царизму мали багатонаціональний характер. Національна та релігійна строкатість регіону вимагала задоволення насущних потреб мешканців. У 1849 році Херсон став центром католицької єпархії, яка охоплювала південь європейської частини Російської імперії. Впродовж всього XIX століття національно-визвольна боротьба та відстоювання власних національних інтересів стали змістом польського суспільно-політичного руху, потужним імпульсом у справі захисту національної культури, мови, традицій, релігії. Січневе повстання, ставши найбільш масовим з усіх польських національно-визвольних повстань, сприяло зростанню національної свідомості в середовищі все більш широких верств польської спільноти. **Висновки.** На переконання автора, Січневе повстання 1863-1864 рр. мало достатньо симпатиків на теренах Херсонської губернії, адже, на відміну від ситуації в Галичині, український та польський культурно-освітній рух не були конкурентами у боротьбі за власну державність. Не зважаючи на утиски і переслідування, які стали більш жорсткими після поразки Січневого повстання, національні рухи продовжували розгортатися і в наступні десятиліття. На різних етапах польська громада перебувала в пошуках нових, у тому числі ненасильницьких шляхів боротьби за відновлення втраченої державності. В останні десятиліття українські вчені не надавали особливої уваги проблемі впливу Січневого повстання на Південний регіон України.

Ключові слова: Січневе повстання, Херсонська губернія, костел, поляки.

Постановка проблеми. У результаті трьох поділів Речі Посполитої у 1772, 1793 і 1795 роках терени на яких поляки сформувалися як нація опинилися під гнітом Пруссії, Австрії та Росії. З перших днів поневолення імперська політика царизму провадилася під лозунгом "поділяй та володарюй" і стала наріжним каменем упокорення поневолених народів. Польські території, після входження до складу Російської Імперії, стали постійним джерелом нестабільності для російської влади. Незважаючи на те, що Царство Польське в цей період функціонувало в більш вільних умовах, ніж інші імперські території, а саме: зростала чисельність населення, швидкими темпами розвивалися культура і економіка, все частіше проявлялося бажання відновлення країни в кордонах 1772 р. і здобуття незалежності. Відображенням цього прагнення стали Листопадове (1830) і Січневе (1863-1864) повстання, які справили значний вплив на пожвавлення революційного і національно-визвольного руху, в тому числі, й на теренах Херсонської губернії. Даний феномен донині залишався поза увагою дослідників.

Аналіз джерел та останніх досліджень. В основу даної статті автором покладено документи, виявлені в Центральному державному історичному архіві України, Державному архіві Херсонської області, Державному архіві Одеської області, Державному архіві Черкаської області, рукописному відділі НБУ ім. В.І.Вернадського, публікації працівників архівних установ [Клименко, 2018; Сінкевич, Ганченко, 2001], узагальнюючі праці науковців [Снитко, 1969; Першина, 1975; Кучеренко, 2001; Земський, 2011], ключові положення дисертаційного дослідження О. Білобровець [Білобровець, 2006].

Мета статті. Стаття присвячена впливу Січневого повстання 1863-1864 рр. на поживлення революційного і національно-визвольного руху на теренах Херсонської губернії.

Виклад основного матеріалу. На кінець XVIII століття Росія мала у своєму активі вихід до Балтійського та Чорного морів, підпорядковані землі так званої "Новоросії". Новоприєднані терени потребували ефективного господарського освоєння. Тому царизмом, окрім запрошення добровільних переселенців з інших країн, активно здійснювалося примусове переміщення населення з місць постійного проживання в імперії на степові простори Причорномор'я. Важливу роль у цій політиці відводили полякам. Особливо активізувалася переселенська політика із бунтівних районів, населених поляками після Листопадового (1830) і Січневого (1863) повстань. Однак, і на теренах на правому березі Дніпра переселенці розгортали послідовну боротьбу проти асиміляції та русифікаторської політики царської влади. На Правобережжі був чималий прошарок польського населення (485 тис. осіб, або 9,2%), зокрема дворянство, яке поділяло погляди й прагнення прихильників визвольного руху в самій Польщі. Характерно, що наприкінці XVIII – початку XIX століття на півдні імперії активно розбудовувалися міста, фортеці, верфі тощо. Згідно положень Маніфесту від 22 липня 1763 року про права, даровані іноземцям, останні у своїх колоніях – новостворених населених пунктах, могли будувати споруди для відправи свого культу (хоча на практиці це робилося й в багатонаціональних містах, зокрема у Херсоні), мати необхідну кількість священників. Католики могли безперешкодно будувати костели і каплиці. Однак їм заборонялися прямі зносини з папським престолом (тільки через Генеральну римо-католицьку консисторію Департаменту іноземних сповідань Міністерства внутрішніх справ), вони не могли відкривати семінарії для підготовки священників і будувати монастирі. Так, у відповідності до законодавчих актів Російської імперії, у Херсоні наприкінці XVIII століття були зведені тимчасові глинобитні лютеранська церква і католицька капличка. Згодом на розі Католицької і Ерделівської вулиць був споруджений кам'яний костел Святого Миколая Єпископа.

Варто також зазначити, що у 1849 році Херсон став центром католицької єпархії, яка охоплювала південь європейської частини Російської імперії. Однак, не минуло і десяти років як Херсонську дієцезію змінила Тираспольська [Сінкевич, Ганченко, 2001: 177]. Одними із перших настоятелів римо-католицького костелу в Херсоні були Петро Контонович (1857-1859), Йосип Кроп (1859-1875) [ДАХО. Ф.Р. 1887. Оп.3. Спр. 714. Арк.21].

У другій половині XIX ст. відбулося поживлення культурно-освітніх та соціально-політичних процесів на півдні. Діяльність на культурно-освітній ниві не залежала від національної приналежності. Не були українцями ні Олександр Браунер, ні Софія та Олександр Русови. У 1862 – на початку 1863 років польські опозиційні діячі С. Голуб, Т. Козіна та інші утворили "Революційне агентство" в Одесі, яке ставило на меті практично об'єднати зусилля представників різних суспільних рухів у боротьбі з царизмом. 25 січня 1863 року жандарми здійснили обшуки та арешти в Одесі, що поклало край діяльності "Революційного агентства" [Першина, 1975: 50].

Січневе повстання, ставши найбільш масовим з усіх польських національно-визвольних повстань, сприяло зростанню національної свідомості в середовищі все більш широких верств польської спільноти. Беручи курс на залучення населення Київської, Подільської і Волинської губерній до польського національно-визвольного руху, його організатори ("червоні") виходили також із того, що тим самим вони зможуть у потрібний для них час відвернути певні сили царського війська від придушення повстання в Царстві Польському. Не останню роль у цьому процесі посідала польська громада в Херсонській губернії. Російський уряд жорстоко розправився з учасниками повстання: сотні поляків було страчено, тисячі вислано до Сибіру або віддано до війська, а їх майно конфісковано. У Державному архіві Херсонської області нами виявлений конфіденційний лист на ім'я Херсонського губернатора стосовно необхідності встановлення таємного стеження за дворянином Владиславом Динівським, який за участь у Січневому повстанні за рішенням суду був покараний примусовим перебуванням у війську [ДАХО. Ф.1, Оп.1. Спр.43. Арк.78]. Таємне стеження за активними учасниками Січневого повстання було звичною практикою для царського охоронного відомства [ДАХО. Ф.1. Оп.1. Спр.39. Арк.35].

Видається цікавим лист начальника Херсонської губернії, де йдеться про наступне: «Обурлива польська пропаганда в останній час намагалася проникнути і в Херсонську губернію і шукала притулку в невеличкому колі тутешніх католиків: поміщиків, духовенства, медиків, чиновників, управителів та інших... виявлено в одного поміщика обурливі польські вірші...» [ДАХО. Ф.254. Оп.1. Спр. 1/3. Арк.12]. Влада настільки була налякана Січневим повстанням, що Херсонською губернією поширилися чутки про нібито наміри поляків здійснити підпали хлібних припасів та вчинити безлади. Після поразки і придушення повстання 1863-1864 рр. була заборонена поміркована культурно-освітня діяльність. Царизм скасував залишки автономії

Польського Королівства. Переслідування польських повстанців не обмежувалися 1864 роком. Вони продовжувалися ще декілька років поспіль.

У цій ситуації, в 1870-х роках, поляки брали активну участь у русі російського народництва, одним із найбільших центрів якого стала Одеса. Наприкінці 1877 – на початку 1878 років там діяв радикальний гурток під проводом І.М. Ковальського. До складу цього народницького осередку входили поляки М. Віташевський, Е. Вітен та В. Іллич-Світлич [Снитко, 1969: 177-178].

Ознайомлення з низкою фондів Центрального державного історичного архіву України в Києві, насамперед з фондами жандармських управлінь Південноукраїнських губерній: “Головного жандармського управління Херсонської губернії” дає уявлення про політику царизму стосовно так званого “польського питання”. Із документів видно, що департамент поліції вимагав від своїх місцевих структур двічі на рік надсилати звіти про політичний стан в підпорядкованих їм місцевостях і в разі потреби доповідні записки та рапорти з окремих важливих питань. Щодня до департаменту надходили сотні документів від місцевих поліцейсько-жандармських органів. В архівних фондах департаменту поліції та його регіональних осередках – губернських жандармських управлінь, охоронних відділень і поліцейських установ – зберігається значний комплекс ділових матеріалів. Серед них увагу привертає звітно-довідна документація поліцейсько-жандармських органів. У цьому фонді знайшли відображення матеріали гласного і таємного нагляду поліції за окремими діячами політичних та культурно-освітніх організацій. Так, із доносів сексотів поліції виходило, що настоятель костелу в Херсоні Йосип Кром достатньо активно використовував проповіді з метою зміцнити віру поляків у кращі прийдешні часи, шанувати мову власного народу, дотримуватися релігійних обрядів і культурних традицій [ЦДІА України. Спр. 3030. Арк.13]. Жандарми провадили пошуки Яна Костецького, якого підозрювали в організації однієї з революційних партій у південних губерніях імперії [ЦДІА України. Ф.385. Оп.1. Спр.43. Арк. 42-45].

Одним із ключових середовищ культурно-освітньої та суспільно-політичної діяльності у другій половині XIX ст. стали “Громади”. Вони об’єднували не тільки етнічних українців. Згодом, відомий дослідник О. Рябінін-Скляревський багато уваги приділив біографіям діячів громадського руху 1870-х років. Він подав інформацію про В. Мальованого, Є. Борисова, Я. Шульгіна, О. Андрієвського, Ф. Вовка та ін. [НБУ ІР. Спр.14756]. На жаль, автор не визначив внесок цих діячів у функціонування “Громади”. На його переконання, причиною арештів громадівців був саме “Указ 5 квітня 1879 року”, який надавав генерал-губернаторам права головнокомандуючих військового часу і ставив мету знищити “революційну хвилю”. Тому, найбільш активні діячі повстанського руху на Херсонщині були заарештовані та вислані із місць постійного проживання. Вивчаючи діяльність голови слідчої комісії в справах польського повстання А. Панютіна та тимчасового одеського губернатора Е. Тотлебена, не можна не відзначити жорстокість по відношенню до революціонерів-поляків. Так, за наказом Тотлебена було заслано в Східний Сибір 88 осіб, тоді як всі інші генерал-губернатори ініціювали заслання 42 осіб [Рябінін-Скляревський, 1929: 9].

На переконання Ю.Земського, Січневе повстання 1863-1864 рр. в Українському Правобережжі не мало значних успіхів. Адже не підтримали його не лише українці, але й польська шляхта приєднувалася до виступу надзвичайно нерішуче. Серед причин такої пасивності був не лише природний страх (через непевність можливих наслідків повстання), але й неабияку роль зіграла структура польської спільноти, що мешкала в Правобережжі. Зокрема, значна диференційованість шляхти, із нездоланною різницею умов життя між магнатами та «обивателями» (як називали шляхтичів землевласників), з одного боку, й малоземельними та безземельними чиншовиками, що, часто, заробляли на життя важкою фізичною працею, з іншого боку [Земський, 2011: 28].

Після подій 1863-1864 рр. слідчі комісії сотнями «викривали причетність» заможних землевласників поляків й притягували їх до відповідальності, спочатку арештовуючи їхнє майно, а після «доказів» – конфісковуючи. Подібно тому, як події Листопадового повстання 1830 р. потягли за собою рішучу декласацію безземельної шляхти, Січневе повстання 1863-1864 рр. дало старт війні росіян із польськими землевласниками в Правобережній Україні [Бовуа, 1998: 21]. Указ імператора Олександра II від 7 серпня 1868 р. оголошував про звільнення майна звинувачуваних осіб, справи яких були припинені за Указом від 17 травня 1867 року [ДАЧО. Ф.91. Оп.1. Спр.4. Арк.70].

Поруч із поляками, зазнали переслідувань і українці. Валуєвський циркуляр 1863 року забороняв друк українською мовою навчальної і популярної літератури, що, звичайно, певною мірою загальмувало розвиток української культури. Характерно, що на відмінну від Галичини, українці та поляки південних теренів України не сприймали одне одного як конкурентів у боротьбі за власну державність. Так за свою активну підтримку українського громадського руху херсонський міський ветлікар Володимир Сінкевич був прозваний царськими філерами

“українофільствующим поляком”. Поруч з українцями, від національного і соціального гноблення в однаковій мірі потерпали поляки, євреї та представники інших націй [Кучеренко, 2001: 95].

Характерно, що ще дореволюційні українські історики зробили свій внесок у дослідження визвольних змагань поляків. Зокрема, активно займалися цією проблемою М. Грушевський та М. Лозинський. Вони звертали увагу на значущість польського питання в Російській імперії, давали порівняльну характеристику польському й українському суспільним рухам, вводили до наукового обігу документальні свідчення гнобительської політики царизму стосовно українців, поляків та інших народів [Грушевський, 1906, Лозинський, 1908, Лозинський, 1909]. У радянській історіографії посилена увага до вивчення історії поляків, зокрема, суспільно-політичного життя після поразки Січневого повстання, припадає на 1960-1980-і роки. Участь поляків в революційно-народницькому русі знайшла своє відображення у праці Т. Снитко “Русское народничество и польское общественное движение (1865-1881)” [Снитко, 1969]. Історію польської соціал-демократії в період її становлення досліджував радянський історик Н. Пухлов [Пухов, 1968]. На жаль певна ідеологічна вмотивованість їх праць не дозволила розкрити сповна завдання, які перед собою ставили ці дослідники. Разом із тим, вони ввели до наукового обігу низку документів центральних архівів, які відображали заходи царизму спрямовані на придушення національно-визвольного руху загалом і польського зокрема.

Автори численних досліджень вказували, що не зважаючи на утиски і переслідування, які стали більш жорсткими після поразки Січневого повстання, національні рухи продовжували розгортатися і в наступні десятиліття. Чергова активізація повстанських настроїв і дій спостерігалася вже під час революції 1905-1907 років. Тільки в умовах спаду революції і наступу реакції культурно-освітній рух зазнав значних втрат та утисків і поступово перейшов до більш поміркованих, легальних форм діяльності. Як реакція на демократичний рух і національне відродження почали виникати різні чорносотенні й шовіністичні організації. Саме при допомозі даних організацій царизм намагався залякувати і придушувати національний рух усієї імперії і в Херсонській губернії зокрема. Російський шовіністичний рух посилювався з появою “Союза русского народа”. Один із лідерів “Союзу” О. Савенков стояв на позиціях єдиного російського народу – звинувачував поступових діячів українського руху в “мазепинстві”. Він писав доноси Голові Кабінету Міністрів П. Столипін у про загрозу для імперії і шкідливість українського, польського та інших національних рухів для Російської імперії.

Наслідком такої діяльності “Союзу”, стала низка додаткових утисків і заборон. У доповіді, виголошеній 17 листопада 1911 року перед членами “Клубу російських націоналістів”, А. Стороженко особливу небезпеку для діючого режиму вбачав у діяльності українських та польських письменників, творчість яких він порівнював із “зловонним болотом”. На його думку, українська мова була нічим іншим, як перелицьованою польською і загалом українофільство, констатував А. Стороженко, як рух витікало з польських джерел і користувалося гарячою підтримкою поляків Росії [Стороженко, 1912: 56-57].

Цькування і переслідування не могли зупинити співпрацю українців і поляків південних губерній імперії. Восени 1911 року “Українська хата” розгорнула культурно-освітню роботу. Почалася підготовка до спектаклів та читання рефератів. Перша вистава за п’єсою “Наталка Полтавка” відбулася в Одесі 15 жовтня 1911 року в залі польського товариства “Огніско”. У свій час, українське товариство “Просвіта”, неодноразово надавало можливість для проведення різних заходів польському товариству. Більше того, членами української “Просвіти” та інших українських організацій були і поляки, зокрема Іван (Ян) Міодушевський – один із керівників польської громади в Одесі, засновник першої польської газети в Одесі – “Життя польське” [ДАОО. Ф.10, Спр.1, Арк.25].

Висновки. Підводячи підсумок, маємо констатувати, що діяльність поляків на теренах південних регіонів України під час Січневого повстання 1863-1864 рр. і після його придушення ще не достатньо досліджена. До певної міри сучасні підходи до вивчення польського суспільно-політичного руху на Правобережжі вдалося започаткувати у дисертаційному дослідженні “Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863-1914 рр.” О.М. Білобровець [Білобровець, 2006]. Польський суспільний рух змінював свої форми і методи впродовж XIX – початку XX століть і став помітним явищем, яке позначилося на виникненні культурних, громадсько-політичних процесах на українських землях, на історичному розвитку регіону. Відомо, що активних учасників польських повстань, окрім Сибіру, засилали і в райони Північного Причорномор’я. Так на теренах Херсонщини виникли або поповнилися новими мешканцями польські поселення Дагмарівка, Цареводар, Преображенка та інші. Побут, культурно-освітня та суспільно-політична діяльність жителів цих сіл фактично ніким ще не досліджувалися.

На наше превіщення Січневе повстання 1863-1864 рр. мало достатньо симпатиків на тернах Херсонської губернії, адже, на відміну від Галичини, український та польський культурно-освітній та національно-визвольний рух не були конкурентами в боротьбі за власну державність. Незважаючи на утиски і переслідування, які стали більш жорсткими після поразки Січневого

повстання, національні рухи продовжували розгортатися і в наступні десятиліття. На різних етапах польська громада перебувала в пошуках нових, у тому числі ненасильницьких, шляхів боротьби за відновлення втраченої державності. Останні десятиліття українські вчені не надавали особливої уваги проблемі впливу Січневого повстання на Південний регіон України.

Подяка. Висловлюю подяку усім членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для дослідження, авторства та/або публікації цієї статті.

Джерела та література

Білобровець, О.М. (2006) *Суспільно-політичний рух поляків Правобережної України у 1863-1914 рр.* / Автореф... дис. канд. іст. наук. К. 19 с.

Бовуа, Д. (1998) *Битва за землю в Україні. 1863-1914. Поляки в соціо-етнічних конфліктах.* К. : Критика. 334 с.

Грушевський, М. (1906) *З біжучої хвилі.* К. 126 с.

ДАОО – Державний архів Одеської області.

ДАХО. Державний архів Херсонської області.

ДАЧО – Державний архів Черкаської області.

Земський, Ю.С. (2011) Стратегія організації січневого повстання 1863-1864 рр. в Правобережній Україні та перешкоди в її реалізації. *Історичний архів. Наукові студії*: 36. наук. праць. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили. Вип. 6. С.26-30.

Клименко, Т.А. (2018) До історії польського повстання 1863-1864 років (за документами Державного архіву Черкаської області) *Архіви України.* № 4. С.97-102.

Кучеренко, А.А. (2001) Діяльність та взаємодія українських і польських культурно-освітніх товариств півдня України на початку ХХ сторіччя *Південний архів. Іст. науки*: Збірн. наук. праць. Вип. 5. Херсон. С. 93-98.

Лозинський, М. (1908) *Польський і руський революційний рух і Україна.* К.: Ранок. 47 с.

Лозинський, М. (1909) *Польська народова демократія.* К.: Друкарня 1-ої Київської друкарської спілки. 35 с.

НБУ ІР. - Національна бібліотека України. Інститут рукопису.

Першина, З.В. (1975) *Очерки истории революционного движения на юге Украины.* Киев, Одесса. 250 с.

Пухлов, Н. (1968) *Из истории польской социал-демократической партии 1893-1904 гг.* М.: Наука. 253 с.

Рябинін-Скляревський, О.О. (1929) Революційна Одеса 1878 р. *Вісник Одеської комісії краєзнавства при ВУАН.* Ч. 4-5. С.8-9.

Сінкевич, І.Ю., Ганченко, Д.Л. (2001) Римо-католицький костел міста Херсона // *Південний архів. Історичні науки.* Вип. 5. С.176-184.

Снытко, Т. (1969) *Русское народничество и польское общественное движение (1865-1881).* М.: Наука. 162 с.

Стороженко, А.В. (1912) *Происхождение и сущность украинофильства.* К.: Тип. С.В. Кунженко. С. 56-57.

ЦДІА України – Центральний державний історичний архів України.

Евгений Синкевич

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Архивные источники о поддержке Январского восстания 1863-1864 гг. жителями Херсонской губернии Российской империи и последствиях этих событий для освободительного движения

Аннотация. Целью статьи является рассмотреть влияние Январского восстания 1863-1864 гг. на этнических польских территориях на оживление революционного и национально-освободительного движения в Херсонской области. **Методология исследования** основывается на принципах объективности, историзма, системности, аналитической и синтетической критики источников. Метод исторической реконструкции способствовал составлению из разрозненных фактов целостного представления об истории освободительной борьбы украинского и польского народов против царизма. **Научная новизна** заключается в попытке систематизировать наши знания о ситуации в Херсонской области во время и после подавления Январского восстания 1863-1864 гг. **Основные положения статьи.** С первых дней своего существования Херсон, Николаев,

Очаков, Одесса благодаря переселенческой политике царизма носили многонациональный характер. Национальная и религиозная пестрота региона потребовала удовлетворения насущных потребностей жителей. В 1849 году Херсон стал центром католической епархии, охватывавшей юг европейской части Российской империи. На протяжении всего XIX века национально-освободительная борьба и отстаивание своих национальных интересов стали содержанием польского общественно-политического движения, мощным импульсом в деле защиты национальной культуры, языка, традиций, религии. Январское восстание, став наиболее массовым из всех польских национально-освободительных восстаний, способствовало росту национального сознания в среде все более широких слоев польского общества. **Выводы.** По убеждению автора Январское восстание 1863-1864 гг. имело достаточно симпатиков в Херсонской губернии, ведь в отличие от ситуации в Галичине украинское и польское культурно-образовательное движение не были конкурентами в борьбе за собственную государственность. Несмотря на притеснения и преследования, которые ужесточились после поражения Январского восстания, национальные движения продолжали разворачиваться и в последующие десятилетия. На разных этапах польское общество находилось в поисках новых, в том числе не насильственных, путей борьбы за восстановление утраченной государственности. В последние десятилетия украинские ученые не уделяли особого внимания проблеме влияния январского восстания на Южный регион Украины.

Ключевые слова: Январское восстание, Херсонская губерния, костёл, поляки.

Eugene G. Sinkevych

Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
Dr. (History), Professor (Ukraine)

Archival Sources on the Support of the January Uprising of 1863-1864 by the Inhabitants of Kherson Province of the Russian Empire and the Consequences for the Liberation Movement

Abstract. The aim of the article is to shed light on the influence of the January Uprising of 1863-1864 on ethnic Polish territory on the revival of the revolutionary and national liberation movement in the Kherson region. **The research methodology** is based on the principles of objectivity, historicism, systematics, analytical and synthetic critique of sources. The method of historical reconstruction helped to compile from the scattered facts a holistic view of the history of the liberation struggle of the Ukrainian and Polish peoples against tsarism. Scientific novelty is an attempt to systematize our knowledge of the situation in the Kherson region during and after the suppression of the January Uprising of 1863-1864. **The main provisions of the article.** From the first days of its existence, Kherson, Mykolayiv, Ochakiv, and Odessa had a multinational character due to the tsarist resettlement policy. The national and religious diversity of the region required meeting the urgent needs of the inhabitants. In 1849, Kherson became the center of the Catholic Diocese, which covered the southern European part of the Russian Empire. Throughout the nineteenth century, the national liberation struggle and the defense of their own national interests became the content of the Polish socio-political movement, a powerful impetus for the protection of national culture, language, traditions and religion. The January Uprising, becoming the most massive of all Polish national liberation uprisings, contributed to the growth of national consciousness among a wider section of the Polish community. **Conclusions.** According to the author, the January Uprising of 1863-1864 had enough sympathizers in the Kherson province, because unlike the situation in Galicia, the Ukrainian and Polish cultural and educational movements were not competitors in the struggle for their own statehood. Despite the persecution and persecution that intensified after the defeat of the January Uprising, national movements continued to unfold in the following decades. At various stages, the Polish community was in search of new, including non-violent, ways to fight for the restoration of lost statehood. In recent decades, Ukrainian scholars have not paid much attention to the impact of the January Uprising on the southern region of Ukraine.

Key words: January Uprising, Kherson Province, church, Poles.

References:

- Bilobrovecz` O.** (2006) *Suspil'no-politychnyj rux polyakiv Pravoberezhnoyi Ukrayiny u 1863-1914 rr.* [Socio-political movement of Poles in the Right Bank of Ukraine in 1863-1914.]/ *Avtoref... dys. kand. ist. nauk.* K. 19. [In Ukrainian]
- Bovua D.** (1998) *Bytva za zemlyu v Ukrayini. 1863-1914. Polyaky v socio-etnichnyx konfliktax* [Battle for land in Ukraine. 1863-1914. Poles in socio-ethnic conflicts]. K. : Krytyka. 334. [In Ukrainian]
- CzDIA Ukrayiny`** – *Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arxiv Ukrayiny* [Central State Historical Archive of Ukraine]. [In Ukrainian]

-
- DACHO** – Derzhavnyj arxiv Kherkas`koyi oblasti [State Archives of Cherkasy region]. [In Ukrainian]
- DAOO** – Derzhavnyj arxiv Odes`koyi oblasti [State Archives of Odessa region]. [In Ukrainian]
- DAXO**. Derzhavnyj arxiv Khersons`koyi oblasti [State Archives of Kherson region]. [In Ukrainian]
- Grushevs`kyj M.** (1906) Z bizhuchoyi xvyli [From the traveling wave]. K. 126. [In Ukrainian]
- Klymenko T.** (2018) Do istoriyi pol`s`kogo povstannya 1863-1864 rokiv (za dokumentamy Derzhavnogo arxivu Cherkas`koyi oblasti) [To the history of the Polish uprising of 1863-1864 (according to the documents of the State Archives of Cherkasy region)] *Arxiv Ukrayiny*. 4. 97-102. [In Ukrainian]
- Kucherenko A.** (2001) Diyal`nist` ta vzayemodiya ukrayins`kyy i pol`s`kyy kul`turno-osvitnix tovarystv pivdnya Ukrayiny na pochatku XX storichchya [Activities and interaction of Ukrainian and Polish cultural and educational societies in the south of Ukraine in the early twentieth century]. *Pivdennyj arxiv. Ist. nauky: Zbirn. nauk. prac. Vyp. 5. Kherson*. 93-98. [In Ukrainian]
- Lozyns`kyj M.** (1908) Pol`s`kyj i rus`kyj revolyucijnyj rux i Ukrayina [Polish and Russian revolutionary movement and Ukraine]. K.: Ranok. 47. [In Ukrainian]
- Lozyns`kyj M.** (1909) Pol`s`ka narodova demokratiya [Polish People's Democracy]. K.: Drukarnya 1-oyi Kyivs`koyi drukars`koyi spilky. 35. [In Ukrainian]
- NBU IR.** – Natsionalna biblioteka Ukrainy. Instytut rukopysu [National Library of Ukraine. Manuscript Institute]. [In Ukrainian]
- Pershina Z.** (1975) Ocherki istorii revolyutsionnogo dvizheniya na yuge Ukrainy [Essays on the history of the revolutionary movement in the south of Ukraine] Kiev, Odessa. 250. [In Russian]
- Pukhlov N.** (1968) Iz istorii polskoy sotsial-demokraticheskoy partii 1893-1904 gg. [From the history of the Polish Social Democratic Party 1893-1904.] M.: Nauka. 253. [In Russian]
- Ryabinin-Sklyarevs`kyj O.** (1929) Revolyucijna Odesa 1878 r. [Revolutionary Odessa in 1878] *Visnyk Odes`koyi komisiyi krayeznavstva pry VUAN*. Ch. 4-5. 8-9. [In Ukrainian]
- Sinkevych I., Ganchenko D.** (2001) Rymo-katolyc`kyj kostel mista Khersona [Roman Catholic Church of Kherson]. *Pivdennyj arxiv. Istorychni nauky*. Vyp. 5. 176-184. [In Ukrainian]
- Snytko T.** (1969) Russkoe narodnichestvo i polskoe obshchestvennoe dvizhenie (1865-1881) [Russian populism and the Polish social movement (1865-1881)]. M.: Nauka. 162 [In Russian]
- Storozhenko A.** (1912) Proiskhozhdenie i sushchnost ukrainofilstva [Origin and essence of Ukrainophilism]. K.: Tip. S.V. Kunzhenko. 56-57. [In Russian]
- Zems`kyj Yu.** (2011) Strategiya organizatsiyi sichnevogo povstannya 1863-1864 rr. v Pravoberezhnij Ukrayini ta pereshkody v yiyi realizatsiyi [Strategy for the organization of the January Uprising of 1863-1864 in the Right Bank Ukraine and obstacles to its implementation]. *Istorychnyj arxiv. Naukovi studiyi: Zb. nauk. prac`*. Mykolayiv: ChDU im. Petra Mogilya. Vyp. 6. 26-30. [In Ukrainian]

Статтю надіслано до редколегії 30.01.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 4.03.2022 р.